

Η ΕΠΙΤΑΧΥΝΣΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΦΙΛ (του Γιώργου Κουτσαντώνη)

*Jean-François Millet –
Gleaners (1857-1859),
Παρίσι, Μουσείο Ορσέ*

«Σίγουρα, υπάρχουν ορισμένες νύξεις ευτυχίας, που όμως πρέπει να παραμείνουν στιγμιαίες στη σελίδα. Η περιγραφή της ευτυχίας, όταν είναι μακρά, γίνεται τελικά βαρετή» (Michel Houellebecq)

Το χάσιμο χρόνου είναι η νέα θανάσιμη αμαρτία της μεταμοντέρνας θεολογίας. Με στόχο να αποφύγουμε το χασομέρι τρώμε πιο γρήγορα, κοιμόμαστε λιγότερο, μιλάμε λιγότερο με τα μέλη της οικογένειάς μας και με τους γείτονές μας. Αυτή η σπασμωδική επιτάχυνση του χρόνου που βιώνουμε σήμερα, έγινε σταδιακά μια από τις πλέον χαρακτηριστικές πτυχές της νεωτερικότητας. Πρόκειται για μια διαδικασία που -κατά πάσα πιθανότητα- ξεκίνησε στην Ευρώπη μετά την Συνθήκη ειρήνης της Βεσφαλίας [1] όπου η ιστορία καταγράφει μια σταθερή και προοδευτική αύξηση του τεχνολογικού δυναμικού. Η εξοικονόμηση χρόνου γίνεται θεμελιώδης παράγοντας για την παραγωγή· έτσι

όχι μόνο μειώνονται οι δαπάνες, αλλά αυξάνεται και η ανταγωνιστικότητα. Οι επενδυτές αναζητούν ταχύτερους τρόπους κυκλοφορίας του χρήματος και αύξησης των κερδών τους. Η προσπάθεια επικεντρώνεται όλο και περισσότερο στο χρονικό πλεονέκτημα που θα φέρει περισσότερα κέρδη και θα αυξήσει περαιτέρω το συγκριτικό προβάδισμα. Αυτή η προοδευτική έκρηξη της οικονομίας των αγορών προκάλεσε δύο παράλληλες και απότομες επιταχύνσεις: μια τεχνολογική και μια κοινωνική [2]. Η δεύτερη κυρίως μέσω της παγκοσμιοποίησης και των νέων μέσων μαζικής επικοινωνίας. Καθώς η νεωτερικότητα περνάει στην τελευταία της φάση, η γενική αρχή της επιτάχυνσης διαστέλλεται τόσο που υπερβαίνει κατά πολύ τα όρια της οικονομικής σφαίρας. Τώρα η επίσπευση γίνεται ο κυρίαρχος τρόπος σε όλες σχεδόν τις πτυχές της κοινωνικής ζωής, αυτή είναι με άλλα λόγια η επέκταση του πεδίου της πάλης [3]. Ο αγώνας για επιβίωση, η οποίος στην προ-νεωτερική «κοινωνία» ήταν «υποβιβασμένος» στην υλικό-βιολογική σφαίρα, τώρα γίνεται η πεμπτουσία της κοινωνικής ζωής. Η τέχνη, η επιστήμη και η πολιτική ρίχνονται στην τεράστια αρένα του ανταγωνισμού. Ωστόσο, ο ανταγωνισμός στον κοινωνικό τομέα απαιτεί εξ ορισμού μια συνεχή αυτο-ανανέωση του ανθρώπου: δεν μας επιτρέπεται να αποκτήσουμε σταθερή ζωή, διαφορετικά κινδυνεύουμε να μείνουμε εκτός χρόνου, εκτός μόδας, εκτός αγοράς.

Η θέση που έχουμε σήμερα στον κόσμο δεν είναι προκαθορισμένη από τη γέννηση και δεν είναι σταθερή κατά τη διάρκεια της ζωής μας, στην ουσία είναι το αποτέλεσμα συνεχών διαπραγματεύσεων. Στην προ-νεωτερική εποχή, όμως, η θέση ήταν καθορισμένη από τη γέννηση, σχεδόν καθ' ολοκληρία (αρκεί να σκεφτούμε τις συντεχνίες του Μεσαίωνα). Ο κόσμος τότε ήταν οργανωμένος ιεραρχικά και η ιεραρχική θέση, η οποία δινόταν εκ γενετής, ήταν ταυτόχρονα και το έργο ζωής του ατόμου. Η «κοινωνική ταυτότητα» ήταν αμετάβλητη και σταθερή με την πάροδο του χρόνου και εξαρτιόταν λίγο ή μόνο σχετικά από το άτομο. Αυτό που συμβαίνει με την νεωτερικότητα είναι ότι ανοίγοντας το χώρο της ατομικής αυτονομίας, διαρρηγνύεται αυτό το είδος παγιωμένης και ιεραρχικής σχέσης. Ασφαλώς δεν πρόκειται για

μια αρνητική εξέλιξη, το αντίθετο. Το πρόβλημα αρχίζει να προκύπτει όταν αυτή η συνεχής επαναδιαπραγματεύση παύει να είναι πλέον το μέσο που θα οδηγήσει σε μια αυτόνομη ζωή (δηλαδή σε μια διαδικασία που ελευθερώνει το άτομο από εξωτερικές πιέσεις και καταναγκασμούς), αλλά τελικά η διαπραγματεύση γίνεται αυτοσκοπός, ή ακόμη και ο μοναδικός σκοπός της κοινωνικής ζωής. Στο πλαίσιο αυτό, από κοινωνική και τεχνολογική άποψη, εντάσσεται μια ολόκληρη σειρά φαινομένων: όταν η ταυτότητά μας και η ταυτότητα των άλλων υπόκεινται σε συνεχείς διαπραγματεύσεις, η διαμόρφωση του εαυτού γίνεται ένας εξωτερικός παράγοντας: δημιουργείται έτσι η ανάγκη μιας συνεχούς ανατροφοδότησης (feedback), όπου όλα πρέπει να παραμένουν ανοιχτά σε κριτική. Το αναγκαίο μέσο έγινε ο απώτερος σκοπός.

Τα γούστα μας και οι επιλογές μας εξαρτώνται από τις βαθμολογίες που μας δίνει ο κοινωνικός κόσμος. Είναι χαρακτηριστική η έκρηξη μιας ολόκληρης σειράς ψηφιακών εφαρμογών που βαθμολογούν κάθε πτυχή της κοινωνικής ζωής: από εστιατόρια και ταξί έως καταστήματα (σκεφτείτε τις εφαρμογές Yelp και Trip Advisor). Τώρα όμως βαθμολογούνται ακόμη και οι άνθρωποι. Πρόσφατα στη Βόρεια Αμερική δημιουργήθηκε μια εφαρμογή για το iPhone και το iPod, που επιτρέπει την κριτική εκτίμηση των ανθρώπων: σε επαγγελματικό, προσωπικό και ρομαντικό επίπεδο. Η εφαρμογή ονομάζεται PeepLe [4], και είναι μια λογική συνέπεια της εποχής. Ο στόχος της εφαρμογής, που προβλέπει μια βαθμολογία από 1 έως 5 αστέρια, είναι απλώς να κρίνει τα προφίλ των εγγεγραμμένων στο σύστημα. Αυτό που συμβαίνει όμως δεν είναι και τόσο απλό. Γιατί στην πραγματικότητα έρχεται μια εταιρεία πληροφορικής, να αναλάβει το λεγόμενο feedback ενός συνόλου που όμως δεν απαρτίζεται από τους ανθρώπους, αλλά από τα προφίλ τους. Αυτό σημαίνει ότι η κοινωνική ταυτότητα (πραγματική) επικαλύπτεται από την ψηφιακή ταυτότητα (εικονική). Και έτσι επιστρέφουμε ξανά στη συζήτηση που αφορά στο χρόνο επειδή το εικονικό, το δίκτυο, είναι ο τόπος όπου καταφέραμε να καταρρίψουμε κάθε χρονικό εμπόδιο. Ο τόπος όπου ο χρόνος σηματοδοτεί το μηδέν, και η ταχύτητα

τείνει στο άπειρο. Πρόκειται για μια συνεχόμενη επιτάχυνση και εξάπλωση των δυνατοτήτων ανταγωνισμού μεταξύ πολλών διαφορετικών κοινωνικών ταυτοτήτων.

Γίνεται λοιπόν επιτακτική ανάγκη να φαινόμαστε πολιτικά ορθοί, πάντα φιλικοί, αστείοι και ενδιαφέροντες για τους άλλους, διαφορετικά κινδυνεύουμε να χάσουμε μερικά αστέρια ή και τη «θέση» μας. Παράλληλα ο χρόνος μας λείπει όλο και περισσότερο. Ακόμη και η επιλογή των λεγόμενων κοινωνικών μας κύκλων επηρεάζεται από αυτή την μόνιμη «έλλειψη χρόνου» και την ανάγκη να επιταχύνουμε. Φυσικά ταυτόχρονα χρειαζόμαστε όλο και περισσότερες διαπροσωπικές σχέσεις που όμως να είναι επιφανειακές, προκατασκευασμένες και έτοιμες για χρήση. Πασχίσουμε να αποκλείσουμε από πριν όλες τις αρνητικές εμπειρίες και τις δυσκολίες που μπορεί να μας μεταδώσουν οι άλλοι. Εκείνοι οι άλλοι που δεν έχουν θέση παρά μόνον στη δεξαμενή της αρνητικότητας, που ενδέχεται να μας ανακόψουν την πορεία. Δεν έχει κανένα νόημα η αγωνία και η «εργασία» που απαιτείται για να χτιστεί μια φιλία ή μια σχέση αγάπης. Στις προσωπικές σχέσεις πρέπει να διοχετεύεται η μικρότερη δυνατή ενέργεια, αυτές πρέπει απλά να κολλήσουν στις τάσεις της μόδας και να ταιριάξουν στις δραστηριότητες που θα επιλέξουμε να χώσουμε, σχεδόν με το ζόρι, μέσα στην τρύπα του «ελεύθερου χρόνου», και πάντα μετά τις εννέα-δέκα ώρες εργασίας. Οι δύσκολες και απαιτητικές σχέσεις γίνονται μεγάλο εμπόδιο στον αέναο αγώνα κυριαρχίας του πεντάστερου, του πιο γρήγορου, του πιο καλού, του πιο έξυπνου, του πιο έτοιμου.

Το να διαμορφώσουμε τη ζωή μας, και να οικοδομήσουμε τη δική μας αυτονομία, έχει αποκτήσει μια νέα έννοια: να παραμείνουμε, εμείς και τα παιδιά μας, εφ'όρου ζωής ταχύτατοι και ανταγωνιστικοί. Η επιλογή όλων των πτυχών της προσωπικής ταυτότητας περνά μέσα από τον ανταγωνισμό: ο σύντροφος, η οικογένεια, τα χόμπι, μέχρι και οι θρησκευτικές πρακτικές (ποια θρησκεία με κάνει πιο ενδιαφέρον άνθρωπο και, ταυτόχρονα, δεν έρχεται σε σύγκρουση με τις επιθυμίες μου;). Σήμερα ο κοινωνικός κόσμος δεν γίνεται να παραμείνει σταθερός

για όλη τη διάρκεια ζωής ενός ατόμου.

«Η επιτάχυνση της ύστερης νεωτερικότητας συμπίπτει με την καταστροφή της σύγχρονης αίσθησης ταυτότητας, διότι απορρίπτει κάθε στασιμότητα και ως εκ τούτου το ίδιο το νόημα του έργου ζωής, που αντιθέτως προϋποθέτει την επίτευξη μιας σταθερότητας» [5].

Ο Διαφωτισμός πρόσφερε στην ανθρωπότητα το στόχο του αυτοκαθορισμού και της αναζήτησης ενός ατομικού έργου ζωής: έθεσε στόχους που καθοδηγούν ολόκληρη την πορεία της ζωής του ατόμου. Αν η αυτονομία και το έργο ζωής αποτελούν τον πυρήνα της προσπάθειας που χαρακτήρισε την πρώιμη νεωτερικότητα, τότε η ύστερη νεωτερικότητα είναι ουσιαστικά η καταστροφή αυτής της προσπάθειας. Η επιτάχυνση δεν δέχεται μονοσήμαντες κατασκευές του εαυτού, αλλά απαιτεί υπερ-ευέλικτες μορφές ταυτότητας. Για παράδειγμα, σήμερα αυτό που συμβάλλει στην οικοδόμηση της ταυτότητας είναι οι τοπογραφικές αναφορές (οικία και εργασία) οι οποίες όμως γίνονται όλο και περισσότερο προσωρινά εκθέματα ενός προφίλ. Οι συνεχείς επαγγελματικές «μεταθέσεις» και τα «ανοίγματα» είναι το υπερμοντέρνο πρότυπο ζωής του μέσου επαγγελματία. Τα δωμάτια του ξενοδοχείου είναι τα νέα σπίτια ανθρώπων που με ένα σακίδιο και έναν φορητό υπολογιστή ξεκινούν να «κατακτήσουν» τον κόσμο. Γεγονός που σταδιακά οδηγεί στον τερματισμό των βαθιά ριζωμένων σχέσεων που κάποτε ονομάζαμε σπίτι και έδρα, δηλαδή ό,τι μας ήταν κοντινό και οικείο.

Οι δυτικοί άνθρωποι πλέον δεν κατοικούν: οι ταυτότητές τους είναι «εκτός τόπου». Φυσικά θα μπορούσε κάποιος να πει ότι αυτό οδήγησε σε μια άνευ προηγουμένου διεύρυνση της εμπειρίας, που είναι ένας βασικός παράγοντας σχηματισμού ταυτότητας. Αν σταθούμε όμως μια στιγμή θα δούμε ότι όλο αυτό απέχει κατά πολύ από τον μύθο των ταξιδιών, ή των σπουδών που θα μας δείξουν την διαφορετικότητα του κόσμου, όπως αυτός μας παρουσιάζεται, λόγου χάρη, στον κινηματογράφο και στην λογοτεχνία. Δεν μιλάμε για κάποια διεύρυνση του νοηματικού

ορίζοντα. Μιλάμε για γραφεία που βρίσκονται σε απολύτως τυποποιημένα κέντρα των μεγαλουπόλεων, με το ίδιο φαγητό και τελικά με τη ίδια τυπολογία ανθρώπων. Σε οποιοδήποτε μέρος του υπερανπτυγμένου κόσμου αναπαράγεται μηχανικά ένα υπαρξιακό τρίγωνο: ξενοδοχείο-εργασία-γυμναστήριο. Το «γυμναστήριο» φυσικά μπορεί να αντικατασταθεί με τις μυριάδες των δραστηριοτήτων με τις οποίες καλύπτεται ο περιορισμένος ελεύθερος χρόνος. Δραστηριότητες που μοιάζουν περισσότερο με άλματα ανάμεσα σε διάφορα αποξενωμένα μεταξύ τους σημεία, χωρίς έναν σύνδεσμο και μια συνέχεια: που θα δώσει μια ενσωμάτωση και ένα νόημα σε αυτή την εμπειρία. Ο Walter Benjamin είχε διακρίνει τα λεγόμενα «επεισόδια εμπειρίας» (*Erlebenissen*), από τις εμπειρίες που αφήνουν σημάδι και συνδέονται με την ταυτότητά μας (*Erfahrungen*) [6]. Έχουμε την τάση να συσσωρεύουμε πολλές εμπειρίες χωρίς ο χρόνος να είναι πραγματικά δικός μας ώστε να δημιουργηθεί ταυτότητα.

Το ερώτημα είναι το εξής: είναι βιώσιμες για τον άνθρωπο όλες αυτές οι κοινωνικο-χρονικές αλλαγές; Γιατί κάποιος θα μπορούσε να πει ότι πρόκειται, απλά και μόνο, για μια προσαρμογή σε ένα μεταβαλλόμενο «περιβάλλον». Ωστόσο, εδώ και πολλά χρόνια αυτό το πρόβλημα είναι αντικείμενο μελέτης διαφόρων ερευνητικών πεδίων: της κοινωνιολογίας, της φιλοσοφίας, της ψυχιατρικής και της ψυχολογίας. Η έρευνα του Γάλλου κοινωνιολόγου Alain Ehrenberg [7], για παράδειγμα, επικεντρώνεται στην ανάλυση των σύγχρονων αναδυόμενων «κοινωνικών παθολογιών»: δηλαδή ψυχικών δυσλειτουργιών όπου ο παράγοντας χρόνος αναγνωρίζεται ως μια σημαντική αιτία για τη δραματική αύξηση των φαινομένων κατάθλιψης και συνδρόμου burnout. Με άλλα λόγια, φαίνεται ότι οι άνθρωποι σε βάθος χρόνου δεν αντέχουν τα αυξημένα επίπεδα του στρες και της υπερφόρτωσης του χρόνου στην σημερινή κοινωνία. Στις περισσότερες περιπτώσεις κατάθλιψης, ένα από τα επαναλαμβανόμενα στοιχεία είναι η αλλαγή της αντίληψης του χρόνου. Από τον φρενήρη ρυθμό χάνεται ο προσανατολισμός και κάτι διακόπτεται. Τα άτομα παύουν να αντιλαμβάνονται τον χρόνο ως κίνηση και περνούν σε μια στάση, σε ένα είδος χρονικής «δίνης» από την οποία, όπως αναφέρουν κατά λέξη, «αγωνίζονται

για να βγουν». Υπό αυτή την έννοια, η κατάθλιψη μπορεί να θεωρηθεί μια επιβραδυντική αντίδραση στη μη βιώσιμη επιτάχυνση. Τα άτομα, ενώ τυπικά είναι ελεύθερα, πιέζονται και κυριαρχούνται από έναν τεράστιο αριθμό κοινωνικών απαιτήσεων. Οι κοινωνικές παθολογίες θα πρέπει να εξεταστούν κατά κύριο λόγο ως βιολογικές στρατηγικές επιβίωσης του ατόμου που αποτυγχάνουν και οδηγούν στο αντίθετο αποτέλεσμα.

Στον αντίποδα ο εφιάλτης της ανεργίας, σε μια κοινωνία εργαζομένων χωρίς εργασία [8], παράγει επίσης φαινόμενα ψυχικής κατάρρευσης και παραίτησης, οδηγεί ακόμη και στην αυτοκτονία. Ευέλικτες μορφές απασχόλησης, με σπαστά ωράρια και mini jobs, παρουσιάζονται ως εκλογικευμένες λύσεις που όμως έρχονται απλά να «βουλώσουν τις τρύπες» της καταναλωτικής ανυπαρξίας και να υποστηρίξουν την ορθότητα ενός, όλο και πιο στρεβλού, συστήματος. Η εταιρική λογική των πολυεθνικών μεταφέρεται και επιβάλλεται στην κοινωνία όπου πίσω από καθετί, για να έχει αυτό νόημα, πρέπει πάντα να υπάρχει μια κατανάλωση -σαν την εορταστική-ψυχοθεραπευτική που βρίσκεται σε εξέλιξη αυτές τις μέρες. Κάπως έτσι, παρά την ακριβοπληρωμένη πυξίδα της οικονομίας των αγορών, ο δρόμος προς την ευτυχία χάθηκε στη διαφήμισή της. Στην πραγματικότητα ο άνθρωπος (αυτο)εκδιώκεται από τον χρόνο του ενώ, στον αγώνα να φανεί όλο και περισσότερο ταχύς και ικανός, με κάθε αποτυχία, όσο μικρή κι αν είναι αυτή, η αυτοπεποίθησή του εκμηδενίζεται. Καλείται να επιβιώσει σε ένα περιβάλλον ανελέητης διαπάλης διαμορφωμένο από το ακριβοθώρητο χέρι της αγοράς. Να φτιάξει τη ζωή του και να οικοδομήσει την αυτονομία του χωρίς να διαθέτει τον απαραίτητο χρόνο και την ψυχική ηρεμία. Εάν η πραγματική ζωή γίνεται όλο και πιο αφόρητη, τότε ο ονειρικός κόσμος των ψηφιακών προφίλ γίνεται όλο και πιο θελκτικός, και το αντίστροφο.

«Κατά βάθος, ο σύγχρονος άνθρωπος, μετά από αιώνες κατά τους οποίους είχε συνηθίσει να αισθάνεται απογοητευμένος μπροστά στα πολλά πράγματα που δεν μπορούσε να κάνει, βρέθηκε ξαφνικά (χάρη στην υπέρμετρη ανάπτυξη της τεχνοεπιστήμης και των

τεχνολογικών επιτευγμάτων) σε μια κατάσταση που τον οδήγησε στο να κατανοήσει πως υπάρχουν πάρα πολλά πράγματα που όντως μπορεί να κάνει, αλλά δεν πρέπει να τα κάνει και ότι αντιθέτως το πραγματικό πρόβλημα της ανθρωπότητας σήμερα δεν είναι πλέον να αυξήσει τις πιθανότητες για περαιτέρω ενέργειες και δράσεις, αλλά να κάνει τις σωστές επιλογές» [9]

Μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις του μέλλοντος είναι να βρεθούν οι κατάλληλες στρατηγικές επιβράδυνσης και προστασίας του ανθρώπου από την εργασία, χωρίς αυτές να εξαντληθούν στη μαζική ψυχιατρικοποίηση, στη νοσταλγία ή σε έναν στείρο και ουτοπικό αντινεωτερισμό. Εγχείρημα ιδιαίτερα δύσκολο από τη στιγμή όπου οι κοινωνικές, οικονομικές και κυρίως οι πολιτικές διαδικασίες βρίσκονται όλο και περισσότερο στα χέρια μιας - ανόητης, αποκομμένης από τον πραγματικό κόσμο- τεχνοκρατίας που λατρεύει τυφλά την επιτάχυνση και δεν δείχνει να νοιάζεται για τις σωστές επιλογές.

---

[1] Μετά από σειρά ειρηνευτικών διαπραγματεύσεων, η Συνθήκη της Βεστφαλίας (1648) είχε ως αποτέλεσμα τη λήξη του Τριακονταετούς Πολέμου (1618-1648) στην Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία καθώς και τη λήξη του Ογδοηκονταετούς Πολέμου (1568-1648) μεταξύ της Ισπανίας και της Ολλανδικής Ρεπούμπλικας. ο Τριακονταετής Πόλεμος σταδιακά έπαψε να είναι μια διαμάχη ανάμεσα σε διαφορετικές θρησκευτικές παρατάξεις και μετατράπηκε σε έναν αγώνα πολιτικής υπεροχής στην Ευρώπη. Η σκληρή θρησκευτική διαμάχη ανάμεσα σε Καθολικούς και Προτεστάντες τελείωσε με πολλούς Καθολικούς να πολεμούν στο πλευρό Προτεσταντών εναντίον άλλων Καθολικών. Από πολλούς θεωρείται ότι με τη Συνθήκη γεννήθηκε η σύγχρονη Ευρώπη ως μια ήπειρος κυρίαρχων κρατών.

[2] Βλ. *Κοινωνική επιτάχυνση και πολιική αδράνεια*, του Νικόλα Γκίμπερτ.

[3] Michel Houellebecq, *Η επέκταση του πεδίου της πάλης*, ΕΣΤΙΑ

2006.

[4] Yelp-for-people app Peeples is back & Woman makes app that lets people rate and review you, Yelp-style.

[5] Hartmut Rosa, *Accelerazione e alienazione*, Piccola Biblioteca Einaudi 2015.

[6] Walter Benjamin, *Esperienza e povertà*, in *Aura e choc. Saggio sulla teoria dei media*, Einaudi 2012.

[7] Alain Ehrenberg, *The Weariness of the Self: Diagnosing the History of Depression in Contemporary Age*, McGill-Queen's University Press, 2010.

[8] Βλ. *Μια κοινωνία εργαζομένων χωρίς εργασία*, του Νικόλα Γκίμπερτ.

[9] Evandro Agazzi, *Για την κρίση ταυτότητας του σύγχρονου ανθρώπου*, μτφρ., Respublica.gr 2017.

ΠΗΓΗ, ΦΩΤΟ : respublica.gr